

RECENZJE, OMÓWIENIA I SPRAWOZDANIA

ROCZNIKI NAUK SPOŁECZNYCH
Tom XXXV, zeszyt 1 – 2007

Jan S z y m c z y k, *W świecie ludzkich kreacji. Stanisława Ossowskiego koncepcja rzeczywistości społecznej*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2005, ss. 506.

Autor monografii poświęconej S. Ossowskiemu, będący kierownikiem Katedry Ruchów Społecznych Instytutu Socjologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ma już dość bogaty dorobek naukowo-edytorski. Opublikował bowiem kilka książek (*Patrząc na ten świat*, Radom 1991; *Odkrywanie wartości. Z problematyki socjologiczno-aksjologicznej*, Lublin 2004; *Pomiędzy marzeniami a faktami. Szkice socjologiczne*, Lublin 2005), a także ponad 50 artykułów naukowych i popularno-naukowych. W centrum jego zainteresowań znajduje się problematyka socjologiczna i aksjologiczna. Potwierdzeniem dociekliwości intelektualnej i dobrego warsztatu naukowego dr. hab. Jana Szymczyka jest jego ostatnia książka, będąca obszerną monografią poświęconą twórczości czołowego polskiego socjologa Stanisława Ossowskiego (1897-1963), który jako nauczyciel akademicki i uczony wywarł znaczący wpływ na współczesne pokolenie polskich socjologów. Choć nie utworzył on rozumianej w sensie ścisłym szkoły, to jednak miał swoich uczniów, m.in.: Jana Strzeleckiego, Antoninę Kłoskowską, Stefana Nowaka, Edmunda Mokrzyckiego, Aleksandra J. Matejkę i Jerzego Szackiego. Socjologiczna myśl Ossowskiego była już przedmiotem wielu rozpraw naukowych, brakowało jednak całościowej monograficznej prezentacji jego koncepcji życia społecznego. Tę lukę wypełnia właśnie książka J. Szymczyka, której celem jest – jak pisze – „wyeksponowanie elementów strukturalnych rzeczywistości społecznej, grupotwórczych czynników, form życia społecznego, zagadnień związanych z dynamiką i konsolidacją systemu społecznego, jak również implikacji metodologicznych znamienych dla twórczości socjologicznej Ossowskiego” (s. 18). Tak sformułowany problem i cel pracy jest ambitny, dlatego zawarte tam analizy wnoszą nowe elementy w eksplikacji, rekonstrukcji oraz interpretacji teorii socjologicznych omawianego uczonego.

Recenzowana książka posiada, obok wstępu, uwag końcowych i obszernej bibliografii, sześć rozdziałów: I. Implikacje metodologiczne, II. Działania i doświadczenia indywidualnych aktorów, III. Wątki aksjologiczne, IV. Fenomeny kultury, V. Funkcje aktorów zbiorowych, VI. Dynamika systemu zbiorowego i przejawy jego konsolidacji. Już same tytuły poszczególnych części pracy wskazują, że zawarte tam analizy uwzględniają trojaki wątki tematyczne: metodologiczne, ontologiczne (w szerokim rozumieniu tego słowa) i aksjologiczne. Struktura i układ monografii są logiczne oraz

problemowo klarowne. Rozdział I jest analizą metodologicznych implikacji rozważań socjologicznych Ossowskiego, rozdział II rekonstruuje elementy jego antropologii, kolejne rozdziały III i IV koncentrują się na problematyce aksjologiczno-kulturowej. Ostatnie dwa rozdziały (V i VI) są charakterystyką różnych form życia społecznego, ujmowanego zarówno w aspekcie ontologiczno-strukturalnym, jak i relacyjno-dynamicznym. Jest to więc próba holistyczno-integralnego ujęcia socjologicznych refleksji S. Ossowskiego. Część wstępna książki, zatytułowana Wprowadzenie, zawiera następujące elementy: zarys biograficzny omawianego autora, charakterystykę dotychczasowej polskiej literatury jemu poświęconej, opis ambiwalentnej postawy wobec ideologii marksistowskiej, ogólną charakterystykę pism uczonego.

Obszerny jest pierwszy rozdział prezentowanej monografii, w którym dr hab. Szymczyk omawia ogólną koncepcję socjologii Stanisława Ossowskiego, jej profil i stosowane tam metody. Wpływ neopozytywizmu szkoły lwowsko-warszawskiej na tego uczonego był znaczący, mimo to optował on za autonomią nauk społecznych. Uprawiana przez niego socjologia miała profil realistyczno-empiryczny (ale nie empiryzujący), humanistyczny, aksjologiczno-zaangażowany i uwzględniający perspektywę historyczną. Za podstawę rozważań o życiu społecznym przyjął Ossowski fenomeny indywidualnej i społecznej świadomości, które badał przy pomocy metod introspekcji i empatii, przeciwstawiając się trendowi behawioryzmu naturalistycznego. Eksplikacja fenomenu świadomości społecznej była przeciwstawna do socjologizmu E. Durkheima i socjoprioryzmu K. Marksa, traktowana bowiem była jako kontynuacja i twórcza integracja świadomości ludzkich jednostek. Socjologia Ossowskiego nie ograniczała się do analizy struktur życia społecznego, uwzględniała bowiem ich profil diachroniczno-historyczny. W podejmowanych w niej analizach dowartościowany został materiał empiryczno-idiograficzny, lecz równocześnie ich celem była próba doszukiwania się ogólnych praw życia społecznego.

Drugi rozdział recenzowanej monografii jest rekonstrukcją elementów koncepcji człowieka S. Ossowskiego, rozpatrywanej jednak nie tyle w aspekcie ontologicznym, co socjologicznym. Jego koncepcja osobowości człowieka dystansowała się od antropologicznego redukcjonizmu S. Freuda, wyakcentowany bowiem został poliformizm ludzkich dyspozycji, potrzeb i postaw. Człowiek jest wypadkową elementów genetyczno-dziedzicznych i wpływów społeczno-kulturowych, choć te ostatnie zwykle dominują. Jest on także osobowością dynamiczno-kreatywną, co związane jest z podejmowaniem różnorodnych relacji społecznych. Dynamika życia ludzkiego, jak sugeruje Ossowski, nie wyklucza obecności podmiotowego „ja”, decydującego o tożsamości człowieka. W końcowych analizach tego fragmentu pracy Autor mówi o mechanizmach kreowania społecznego „my” w pojęciu Ossowskiego, trzech sferach ludzkiej zbiorowości (materialnej, symbolicznej i aktywnej) oraz o formach życia społecznego (m.in. integralnie rozumianej demokracji).

Kolejny rozdział pracy pt. *Wątki aksjologiczne* analizuje rolę i mechanizmy oddziaływania wartości na człowieka jednostkowego i społeczności. Ossowski mimo swej wrażliwości semantycznej nie zdefiniował pojęcia wartości, rozgraniczał natomiast różne ich typy (m.in. uznawane i odczuwane), wskazywał na fluktuacyjność aksjologicznej skali i zachodzący często dysonans w tej dziedzinie ludzkiego życia. Interesująca jest rekonstrukcja koncepcji wolności omawianego uczonego,

opozycyjna wobec teorii determinizmu, a grawitująca w kierunku autodeterminizmu. Głównym przedmiotem jego rozważań było jednak zagadnienie prawa człowieka do wolności w życiu społecznym, w tym wolności słowa. Elementem aksjologii Ossowskiego była także aprobata idei równości, dystansująca się jednak od skrajnego egalitaryzmu. Za opozycję wolności uznał on różne formy społecznego przymusu, pominął natomiast problem wewnętrznego samozniewolenia prowadzącego do autodestrukcji. Kontynuacją problematyki aksjologicznej jest czwarty rozdział pracy, w którym J. Szymczyk analizuje dwa wątki tematyczne: pierwszy bardziej ogólny – pojęcie kultury (jej elementów podmiotowych i przedmiotowych, dziedzictwa kulturowego) oraz bardziej szczegółowy – społeczne aspekty sztuki (relacja socjologii do estetyki, przeżywanie wartości estetycznych) w ujęciu prof. Ossowskiego. Jego rozważania w zakresie sztuki różnią się od koncepcji R. Ingardena i W. Tatar-kiewiczza, dlatego niejednokrotnie polemizował z nimi. Był zwolennikiem relacjonistycznej koncepcji wartości artystycznych, dostrzegając ich elementy zarówno podmiotowe jak i przedmiotowe.

Rozdział czwarty prezentowanej książki ma za przedmiot takie formy bytu społecznego, jak: naród, ojczyzna, klasy i warstwy społeczne. Ossowski doceniał rolę narodu i ojczyzny, uznając ich dalszą potrzebę, co różni go od postawy kosmopolityzmu. Jego rozważania na temat tzw. małej ojczyzny korelują ze współczesnym trendem regionalizmu, natomiast społeczności narodu i ideologicznej ojczyzny interpretował jako twór głównie kulturowo-aksjologiczny. Mniej szczęśliwa była natomiast jego marksizująca wersja pojęcia klasy, która współcześnie ulega powolnej dezaktualizacji. Polski uczony interesował się także zagadnieniem stratyfikacji społecznej, uwzględniając statyczny i dynamiczny aspekt struktur społecznych. Naturalną kontynuacją rozważań tego rozdziału książki J. Szymczyka jest jej ostatni fragment, który analizuje dynamikę życia społecznego: czynniki i aspekty więzi społecznej, typy ładu społecznego oraz ideę ładu porozumień międzygrupowych. Szczególnie interesujące jest rozgraniczenie referowanego uczonego ładu policentrycznego i monocentrycznego, które usiłuje on w jakiś sposób zespolić (teoretycznie opowiadał się przeciw ostatniemu z nich, ale równocześnie aprobował go w realiach ówczesnego PRL-u). Uwagi końcowe są syntetycznym podsumowaniem przeprowadzonych w pracy rozważań. Obszerna bibliografia (licząca niemal 30 stron) zawiera dwie części: pisma Ossowskiego i cytowaną w pracy literaturę. Książka zawiera także angielskie streszczenie i indeks nazwisk.

Zarysowana wyżej tematyka monografii dra hab. Jana Szymczyka jest pierwszą w literaturze polskiej pracą, która w sposób całościowy analizuje, rekonstruuje i ocenia koncepcje prof. Stanisława Ossowskiego w zakresie problematyki socjologiczno-aksjologicznej. Jest to rzeczowa i wnikliwa analiza poglądów uczonego, niejednokrotnie podejmująca dyskusję z dotychczasowymi komentarzami jego pism. Główny tok badań, uwzględniający wszystkie podstawowe prace Ossowskiego (zebrane w sześciu tomach), jest ustawicznie dopełniany przez bogaty zestaw przypisów. Pełnią one wieloraką rolę: zawierają odsyłacze do bogatej literatury polskiej i obcojęzycznej, podejmują drugoplanowe wątki rozważań, a także ustawicznie konfrontują (choć nie tylko one) koncepcje Ossowskiego z dorobkiem współczesnych socjologów. Uwzględnieni zostali zarówno polscy socjologowie (m.in. wspomniani

wyżej uczniowie profesora), jak i zagraniczni (m.in. E. Durkheim, M. Weber, G. Simmel, A. Giddens, L. Kroeber). W trakcie analiz pracy wykorzystane zostały również przemyślenia wielu filozofów, pedagogów i psychologów.

Zaletą recenzowanej monografii jest zawarta w niej próba obiektywnej i racjonalnej oceny koncepcji rzeczywistości społecznej Stanisława Ossowskiego. J. Szymczyk wskazał zarówno na elementy oryginalno-twórcze tej koncepcji, jak i elementy kontrowersyjne oraz ograniczenia. Elementy kreatywne to przede wszystkim: realistyczna metodologia badań socjologicznych, humanistyczny i zaangażowany profil socjologii, afirmacja polimorfizmu osobowości człowieka, idee narodu i ojczyzny, wyakcentowanie dynamiki życia społecznego, postulat autonomii pracownika naukowego, antycypowanie idei demokracji partycypacyjnej. W rozważaniach warszawskiego socjologa można stwierdzić niejednokrotnie pewne niekonsekwencje, zwłaszcza w jego relacji do ideologii marksizmu: dostrzegał jego totalitarny profil związany z monocentryczną strukturą państwa, a mimo to przyznawał jej walory poznawcze i społeczne. W pismach tego myśliciela wiele elementów życia społecznego zostało bądź pominiętych, np. społeczna rola rodziny i religii, bądź przedstawionych w formie kontrowersyjnej, np. nie doceniał on instytucji i struktur państwa. Powyższe uwagi krytyczno-oceniające, zawarte w książce J. Szymczyka, zostały umotywowane w sposób obiektywny i zasadny. Innym walorem tej monografii jest wskazanie na różnorodne filiacje doktrynalne socjologii S. Ossowskiego, co odbiło się w jakiś sposób na nie zawsze racjonalnej motywacji formułowanych paradygmatów. Mówiąc o pracy dra hab. Jana Szymczyka nie można pominąć takich jej pozytywnych właściwości, jak: fachowy i kompetentny język analiz, poprawna stylistyka, obiektywizm naukowy, znajomość bogatej literatury socjologicznej (polskiej i obcojęzycznej), zasadność finalnych konkluzji. Monograficzna praca *W świecie ludzkich kreacji*, poświęcona koncepcji rzeczywistości społecznej w ujęciu prof. Stanisława Ossowskiego, potwierdza intelektualno-naukową dojrzałość młodego polskiego socjologa, Jana Szymczyka.

Ks. Stanisław Kowalczyk
Katedra Filozofii Społecznej KUL

Janusz M a r i a ń s k i, *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2006, ss. 222.

„Książka stawia naczelne pytanie o przyszłość religii i Kościoła katolickiego w globalizującym się świecie. Autor zderza ze sobą pomyślnie i pesymistyczne scenariusze. Globalizacja oznacza nie tylko współzależność polityczną i gospodarczą oraz jedność i homogenizację kultury, ale także relatywizm w sferze religii i zamazywanie tradycyjnych tożsamości. Janusz Mariański odwołuje się do autorytetu i przemyśleń